

ВАСИЛ ЗАХАРИЕВ (София)

МАНАСТИРЪТ „СВ. ТРОИЦА“ ПРЕЗ ЕПОХАТА НА РОБСТВОТО

Манастирът „Св. Троица“, намиращ се в пролома на р. Янтра, наблизо до Велико Търново, едно от средищата на Търновската книжовна школа, е бил известен и по-късно през епохата на вековното османско владичество.

Един от изследвачите на Търново, домораслият археолог д-р Васил Берон, отнася недоказано съществуването на манастира „Св. Троица“ към XI в. Той съобщава, че през 1847 г., когато събаряли старинната малка църквица, била намерена над олтара каменна плоча с издълбан надпис, който гласял: „Тая църква „Св. Троица“ е съзидана в 1070 г., януари 27, епитроп Георги, приложник син му Калин.“

От надписа на тази плоча, която е била начупена на парчета, тогавашният игумен направил препис. Оставен на съхранение у един от монасите, преписът изчезнал. Според д-р Берон на двете страни на западната входна врата на старата църква имало стенопис с изображения на Иван Александър и Иван Шишман, държащ в дясната си ръка кръст и лаврово клонче, а в лявата — скиптър. До ктиторите били изписани жените им в жълти калиги. През 1856—1857 г. била намерена северозападно от манастира напълно разрушена малка църква с размер 8×4,5 м. Пак според д-р Берон към 1368 г. височайшите ктитори Иван Александър и Иван Шишман разширили манастира и щедро го надарали с имоти.

Според протопрезвитер д-р Стефан Цанков, когато Евтимий дошъл в Търново, той не се заселил в „Св. Троица“ или в Килифаревския манастир на Теодосий. Цамблаковото житие на Евтимий съобщава, че се заселил в „пещера отстоящая градския и въськоя иноя млъвы довольно“. Тя била в близката околност на Търново, срещу Преображенския манастир. Тук около Евтимий се събрали и се заселили иноци. Така било поставено началото на манастира „Св. Троица“, в който неговите обитатели си съградили църква и килии, както казва Цамблак „Црковъ въздвижет във слава пресвятей Троици иже сея поборник“.

Недю Жеков, един от авторите, писали за манастира, съобщава, че първоначално манастирските сгради били на северозапад, на разстояние 1 км от сегашната сграда. Манастирът бил ограбен и разсипан до основи от османските завоеватели след падането на Търново през 1393 г. Повечето от монасите били изклани.

Малцина от тях останали живи и се разбягали по разни места. Прекъсната била за дълго време книжовната и просветителската дейност на манастира, която допринасяла за култивиране на населението в близката и по-далечната околност.

За живота в манастира „Св. Троица“ след погрома има оскъдни сведения. Когато вече отминал гневът на поробителите и настъпили спокойни дни, някои от забягналите монаси се завърнали и се приютили в него. Към XVI в. манастирът станал известен не само в България, но и отвъд Дунава — във Влашко и Молдавия, — където започнали да отиват манастирски пратеници, за да събират помощ за неговото възстановяване и поддържане.

Благочестиви влашко-молдавски владетели, някои от които са били ктитори и на светогорския български манастир Зограф, щедро обдарявали манастира „Св. Троица“. Те давали на неговите пратеници хрисовули, с които потвърждавали, че той има права ежегодно да получава помощи. Тези хрисовули, 11 на брой, 4 от които били намерени зазидани в стената на съборената през 1847 г. по-стара манастирска църква, писани на пергамент с български църковнославянски бързопис на влашки език, сега се съхраняват в Църковния историко-археологически музей в София. Така през XVI в. манастира са подпомогнали влашките владетели Раду Велики и Михня I; през XVII в. — Матей Басараб и Щербан Кантакузин; през XVIII в. — Константин Бранковяну и Стефан Кантакузин, който отпускар на манастира „Шишман“ годишна помощ по 30 жълтици и 500 гроша за разноси на манастирските пратеници. В църквата „Св. архангели Михаил и Гавриил“ в Арбанаси, в параклиса „Св. Параскева“, има надгробна плоча с епитаф с името на един потомък на рода Бранковяну — 21-годишния Константин Бранковяну, потомък на благородни родители, починал от чума на 15. VI. 1790 г. Все през XVIII в. Стефан Кантакузин отпускар годишна помощ на манастира по 30 уги (жълтици) и 500 гроша на пратениците му. Александър Гика в памет на дядо си Григорий Гика (Молдавска област) отпускар помощ от 6000 уги и 500 уги за разноси на манастирските пратеници. Шедър дарител бил също влашкият войвода Александър Ипсиланти. Манастира са обдарявали и молдавски владетели — през XVII в. Василе Лупу; през XVIII в. Григорий Гика и Константин Александър Ипсиланти.

Замогнал се, манастирът „Св. Троица“ получил последно дарение от Влашко в началото на XIX в. Тогава през 1803 г. той изживял нов погром — кърджали го нападнали и ограбили. Избягали много иноци. След това нево нещастие полуразрушеният манастир изживял тежки дни. През 1812 г. мнозина от останалите монаси измрели от чума. По молба на останалите иноци през 1831 г. търновският митрополит Иларион отправя послание до благочестивите митрополити, архиепери и християни да се притекат на помощ на бедстващия манастир, чиято църква и килии били почти разрушени. В посланието се казва: „Известно да бъдетъ всем вам како собрехеса в Тарновската кааза, във дервента, царская священ-

ная Обитѣл, във ней же църков саборнѣю во име пресветая Троица все-держитсия, тесноти ради и вѣхтости юже, ни имееши ни келии ни двор от кругом, ами беши совсем на поляната, и много беше верандисал и оусирмал манастиря.“

Едва през тази 1831 г. манастирът се сдобил с ферман от султан Махмуд II, за да бъде освободен да не плаща данъци юшур беглик от овцете и пчелите. През 1836 г. игуменът на манастира йеромонах Серафим отправя послание със същото съдържание, както посланието на търновския митрополит Иларион. С това послание йеромонах Серафим апелира към архиепископи, архимандрити и игумени, йеромонаси и духовни отци, йеродякони, монаси, икономи, секеларии, свещеници и дякони — целия църковен причт, — епитропи, благочестиви князе и бояри, кметове и търговци, орачи, кехаи, овчари и „всем руфетом“, и еснафи, и всички православни християни „велики и мали“ да дадат своята помощ за въздигане на манастира, който бил съвсем обеднял. Останали били само 12 монаха, едва добиващи от милостиня нужното за препитание и облекло. Ако манастирът останел в това бедствено състояние, и тези монаси щели да се принудят да се разбягат. Същевременно изпратили йеромонах Дометиан със старинен кръст и мощи по просия по градове и села.

Сдобили се със средства, монасите подновили църквата и всичко друго. Докарали вода, заградили двора с дувар, направили нови килии. Имало още много да се прави, защото манастирът бил на мъчнодостъпно, на „сарп место“. Направили голям борч, без да успеят да довършват всичко.

Една от бележките на манастирската кондика гласи: „Новата черква направихме от основание нова, на сенето 1847 априлия, 9 ден, похарчихме зарад нея, дету са и нарича, сжщии храм пресветия Троици, без изографията и темното (иконастас) гроша 49 241.“

На 1. III. 1859 г. светотройцките монаси отправили дълго писмо до угровлашкия митрополит, с което му съобщили, че в миналото манастирът е бил подпомаган главно от влашките господари, което се виждало от съхраняваните в него техни дарителни хрисовули, и че от половин век не са получени никакви помощи от Влашко. Представителите на манастира, носещи писмото, молили да бъдат приети от княз Александър Куза, за да го уведомят за бедственото състояние на манастира. Резултатът от това писмо е известен.

Постепенно манастирът се замогнал. В един списък на вещи, приети на 24. VI. 1840 г. от игумена йеросхимонах Пахомий, са изброени сребърни потири, дискоси, кутии мощехранителници, кръстове антиминоси, филоли, стихари, сребърни кивоти, старопечатни евангелия, минеи, триоди, пендикостари, псалтири, четвероевангелия. Манастирът вече притежавал доста имоти — лозя, воденица и метох в с. Самоводене, метох в „Уряховица“, ливади, ниви, дребен добитък, къща в арменската махала в Търново за 4300 гроша, 8 дюкяна в Лясковец, места в Търново на „Наун“ пазар до рилския и хилендарския метох, вероятно и пари (жълтици, минцове по 43 гроша). Въпреки това манастирското братство непрекъснато упражнявало обичайната просия. Още през 1864 г. бил направен резбарски иконостас (от Марангос) без позлата и камбанария за 12 500 гроша.

След освобождението на България манастирът „Св. Троица“ изживява ново нещастие. При катастрофалното земетресение през 1913 г. църквата, олтарът и поветето от килиите били значително повредени. През 1927 г. манастирските сгради са възстановени в днешния си вид. Под арктиката на храма има малък параклис — „Рождество Христово“, — който служи за зимна църква.

Докато за манастира „Св. Троица“ има отдавнашни сведения, че е бил будно огнище на книжовност и просвета, средище на Търновската книжовна школа, няма сведения да е бил средище и на Търновската живописна школа. От някогашната стенописна украса е запазен само откъс от Деисис — Второто пришествие, — на който личат част от назъбените стени на райските селения, Авраам, Богородица и разбойникът, разпнат заедно с Христос с голям дървен кръст в ръце. В храма на южната стена до дюлгерския иконостас с тревненски икони е окачена най-старата и ценна икона от XVIII в. със старозаветна св. Троица (72×99 см), далечна реплика на такава икона от Андрей Рубльов от 1411 г. и от ловашкия зограф Недялко от 1652 г. (в сбирката икони в Криптата на храма-паметник „Ал. Невски“ в София). На тази икона има два паметни надписа с имена и дати. Надписът долу вляво съобщава, че иконата е изписана „при игумена Семиона в лето 7216 от Адама, а от рождество 1708“.

В другия надпис долу вдясно са подписани иконописците: „ръка даскала Коста и Цо...“. Техните имена с тревненски наклон се срещат на паметни надписи за изписване на църкви в Арбанаси. В църквата (сега манастир „Св. Богородица“) над вратата има паметен надпис с имената на майсторите даскал Коста и Цойю с година 7212 (1704). Името на даскал Цойю (заедно с Недьо) е споменато в надписа на църквата — „Исписа се сѧа църква“ „Св. Атанас“ през 1726 г. На южната стена в мъжкото отделение на същата църква споменатите майстори са изписали старозаветната Троица — тримата ангели, гостуващи на Авраам и Сара.

Няма сведения кога и откъде голямата икона със „св. Троица“ е донесена или поръчана за църквата в манастира „Св. Троица“. В същата църква има тревненски икони, някои от 1861 г. Една голяма икона в олтара с Исус Христос е работена (подписана) от Симеон папа Витанов.

В малкия параклис „Рождество Христово“ има една ценна сбирка от 6 малки празнични икони от Захари Христович Зограф, работени през 1848 г. Тези икони са Христос, Богородица, св. Иоан Кръстител, св. Теодосий Търновски, Рождество Христово и един местен светец — св. Лазар от с. Дебелец. Работени са през времето, когато Захарий Зограф е изписал старата църква в Преображенския манастир. Някои от тях поради неумело почистване с гореща луга сега са в много лошо състояние.

Такова е било състоянието на манастира „Св. Троица“ през турското робство. Такова е и днес, когато той е обитаван от няколко монахини.

Поради превратности в съдбата на българския народ, намиращ се на пътищата между Изток и Запад, по време на чести вражески нахлувания (за съжаление и поради невежество) са били унищожавани и ограбвани множество ценни, неповторими паметници на българската култура и изкуство.

Такава е съдбата на много паметници от XIV в. — една от забележителните епохи в българската история. В епохата на Теодосий Търнов-

ски и патриарх Евтимий Търновски хуманистичното ренесансово движение на Запад е намерило отражение отчасти във Византия и в душевността на българския народ. На това бележито време принадлежат запазени в чужди книгохранилища и музеи старобългарски паметници на изкуството, богато украсени с миниатюри ръкописи — ватиканският препис на Манасиевата хроника, Лондонското евангелие на Иван Александър, Томичовият псалтир и др. Може да допуснем, че манастирът „Св. Троица“, намиращ се толкова наблизко до старопрестолния и патриаршески град Велико Търново, е имал своя „скриптория“ и „майстерска“ за икони и украса на ръкописи с миниатюри, заглавки, заставки и концовки.

Ето още една неизследвана страница за нашето изкуствознание.